

**КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ
КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ****CRIMINALISTIC SUPPORT OF THE INVESTIGATION
OF CORRUPTION CRIMINAL OFFENSES****Капустіна М.В., к. ю. н.,
доцент кафедри криміналістики***Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

У статті розглянуто окремі питання криміналістичного забезпечення розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Сконцентровано увагу на такій вагомій ознаці криміналістичного забезпечення, як предметність. Ця ознака свідчить про пряме, безпосереднє відношення розроблених і запропонованих засобів спеціальної слідчої діяльності, особливостям відкриття і здійснення кримінального провадження. Розглянуто і проаналізовано поняття «засіб» у декількох аспектах. Виокремлено види засобів криміналістичного забезпечення.

Здійснено аналіз поняття «криміналістичний алгоритм». Наведено аргументи щодо розмежування понять «криміналістичний алгоритм» і «програма розслідування». Доведено, що «програма розслідування» є поняттям ширшим, ніж криміналістичний алгоритм, оскільки програма розслідування складається із сукупності криміналістичних алгоритмів.

У статті визначено, що засобами методико-криміналістичного забезпечення є методична рекомендація, криміналістичний алгоритм і програма розслідування. Запропоновано визначення поняття «засіб методико-криміналістичного забезпечення». Ця криміналістична категорія відповідає таким ознакам засобів криміналістичного забезпечення, як предметність, апробованість, науковість, суб'єктність, унормованість, цілеспрямованість.

Визначено типові ситуації початкового етапу розслідування корупційних кримінальних правопорушень та запропоновано алгоритм дій по їх вирішенню. Такими ситуаціями є: надійшла заява від громадянина про намір вчинити або вчинення корупційного кримінального правопорушення конкретною службовою особою; інформація про вчинення корупційного кримінального правопорушення, одержана з матеріалів перевірок або ревізій на окремих підприємствах, в організаціях; інформація про вчинення корупційного кримінального правопорушення, одержана з матеріалів оперативно-розшукової діяльності.

Доведено, що такий засіб, як криміналістичний алгоритм спрямований на удосконалення криміналістичного забезпечення розслідування корупційних кримінальних правопорушень та відповідає сучасним потребам судово-слідчої практики.

Ключові слова: корупційні кримінальні правопорушення, криміналістичне забезпечення розслідування корупційних кримінальних правопорушень, методико-криміналістичні засоби забезпечення, криміналістичний алгоритм.

The article examines certain issues of criminalistic support for the investigation of corruption criminal offenses. Attention is focused on such an important feature of criminalistic support as objectivity. This feature indicates a direct, direct relationship of the developed and proposed means to the specifics of the investigative activity to the peculiarities of the opening and implementation of criminal proceedings. The concept of means in several aspects is considered and analyzed. The types of means of criminalistic support are highlighted.

The concept of criminalistic algorithm was analyzed. Arguments on the delimitation of the concepts of criminalistic algorithm and investigation program are given. It is proved that the investigation program is a broader concept than the criminalistic algorithm. Because the investigation program consists of a set of criminalistic algorithms.

The article defines that the means of methodological and criminalistic support are a methodological recommendation, a criminalistic algorithm and an investigation program. A definition of the concept of methodology and criminalistic support is proposed. This criminalistic category corresponds to such signs of criminalistic support, as objectivity, testimacy, scientific, subjectivity, fertility, purposefulness.

Typical situations of the initial stage of the investigation of corruption criminal offenses are defined and an algorithm of actions to solve them is proposed. Such situations are: a statement has been received from a citizen about the intention to commit or the commission of a corruption criminal offense by a specific official; information about the commission of a corruption criminal offense, obtained from the materials of inspections or audits at individual enterprises, in organizations; information about the commission of a corruption criminal offense obtained from the materials of operative and investigative activities.

It has been proven that such a means as a criminalistic algorithm is aimed at improving the criminalistic support for the investigation of corruption criminal offenses and meets the modern needs of judicial and investigative practice.

Key words: corruption criminal offenses, criminalistic support of the investigation of corruption criminal offences, methodological and criminalistic means of support, criminalistic algorithm.

Постановка проблеми. В умовах складної економічної ситуації в Україні спостерігається тенденція до поширення корупційних кримінальних правопорушень у всіх соціальних сферах. Особливістю кримінальних правопорушень корупційної спрямованості є їх високий ступінь латентності. До чинників, що сприяють латентності можна віднести: зростання «професіоналізму» злочинців; недосконалість антикорупційного законодавства; терпимість населення до кримінальних правопорушень корупційної спрямованості (так, тільки у сфері підприємництва 40 % підприємців змушені давати неправомірну винагороду); тісні ділові контакти осіб, які володіють великими грошовими сумами, отриманими злочинним шляхом, і державних службовців, що займають керівні посади з владними повноваженнями; конфіденційність спілкування двох осіб – особа, що отримує неправомірну вигоду та особа, що її надає; одномоментність дій при передачі неправомірної

вигоди; відсутність традиційних слідів злочину; завуальованість предмета неправомірної вигоди.

Як слушно зазначає В. А. Журавель, ефективність розслідування корупційних злочинів зумовлена рівнем криміналістичного забезпечення цього процесу, основне завдання якого полягає в оптимізації діяльності органів кримінальної юстиції у протидії злочинності за рахунок удосконалення досягнень науково-технічного прогресу [1, с. 14].

Дослідженню проблем криміналістичного забезпечення присвячені роботи А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. А. Журавля, І. О. Ієрусалімова, А. В. Іщенко, І. І. Когутича, В. В. Лисенка, Є. Д. Лук'янчикова, В. В. Матвієнка, Т. О. Мудряк, К. Є. Поджаренко, О. В. Таран, Ж. В. Удовенко, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька та ін.

Проблеми розслідування корупційних кримінальних правопорушень в своїх наукових працях досліджували такі вчені, як Ю. О. Андрейко, В. А. Журавель, Н. В. Кимлик, О. М. Таркан, О. В. Пчеліна, В. Ю. Шепітько та ін.

Водночас, проблема криміналістичного забезпечення розслідування корупційних кримінальних правопорушень залишається актуальною й дотепер, це зумовлено з одного боку вдосконаленням способів вчинення та створенням нових корупційних схем, з іншого – оновленням антикорупційного законодавства й тенденціями протидії цим кримінальним правопорушенням. У зв'язку з цим постає необхідність удосконалення криміналістичного забезпечення розслідування корупційних кримінальних правопорушень та впровадження у діяльність органів кримінальної юстиції нових розробок, що відповідали б сучасним потребам судово-слідчої практики.

Метою статті є висвітлення окремих питань щодо методико-криміналістичного забезпечення розслідування корупційних кримінальних правопорушень та пропонування алгоритму дій у типових слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування окресленої категорії кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Однією із вагомих ознак, яка становить фундамент поняття «криміналістичне забезпечення досудового розслідування», є предметність. Її сутність полягає в тому, що для практичної діяльності слідчих органів мають бути надані засоби, які відповідають специфіці цієї діяльності і задовольняють її потреби [2, с. 284–285]. Якщо звернутися до тлумачних словників, то засобом вважається: 1) прийом, спосіб для досягнення чого-небудь; 2) знаряддя (предмет, сукупність пристосувань, механізмів, пристроїв) для здійснення будь-якої діяльності [3]. Аналіз зазначеного тлумачення та юридичної літератури дає змогу погодитись із позицією Є. Д. Лук'янчикова, який розглядає засоби (але з погляду на свої наукові інтереси – інформаційне забезпечення) у двох аспектах. По-перше, це передбачені законом дії, які здійснюються у кримінально-процесуальній або оперативно-розшуковій формі з метою встановлення інформації під час пізнавальної діяльності із розкриття кримінального правопорушення. По-друге, це знаряддя (інструментарій), які застосовуються в межах передбачених дій для підвищення їхньої ефективності та забезпечення результативності. До цієї групи автор додає не тільки технічні пристосування, але і розроблені криміналістикою спеціальні методики, криміналістичні тактичні прийоми і різного спрямування методичні рекомендації [4, с. 119]. Саме другий аспект розгляду зазначеного поняття дає змогу віднести результати певних наукових досліджень до засобів криміналістичного забезпечення і розподілити їх на такі види: а) науково-технічні засоби; б) організаційно-тактичні засоби; в) методико-криміналістичні засоби; г) інформаційні засоби; д) попереджувально-профілактичні засоби. Отже, предметність як ознака криміналістичного забезпечення свідчить про пряме, безпосереднє відношення розроблених і запропонованих засобів специфіці слідчої діяльності, особливостям відкриття і здійснення кримінального провадження.

Під засобами методико-криміналістичного забезпечення слід розуміти методичну рекомендацію, криміналістичний алгоритм і програму розслідування, розроблені наукою криміналістикою та апробовані судово-слідчою практикою, що використовуються на основі отриманих знань і вмінь відповідно до загальних засад і завдань кримінального провадження працівниками органів кримінальної юстиції із метою протидії кримінальним правопорушенням [5, с. 261].

Вивчення та аналіз наукової літератури, присвяченої проблемам криміналістичної методики свідчить про те, що підставами віднесення криміналістичних алгоритмів до методико-криміналістичних засобів забезпечення є наступне. Під криміналістичними алгоритмами розуміють науково обґрунтовані приписи стосовно виконання лише у завданому порядку системи послідовних операцій, побудованих на підставі пріоритетів і рекомендованих

слідчому, прокурору для вирішення завдань певного типу, що виникають під час досудового розслідування [6, с. 20]. Нині їх відносять до формалізованої форми викладення методичних рекомендацій. Зокрема, В. А. Журавель наголошує на тому, що нині окремі криміналістичні методики можуть бути викладені у трьох формах: описовій, формалізованій і змішаній. Формалізована форма передбачає викладення рекомендацій (порад) у вигляді відповідних програм розслідування або алгоритмічних схем дій слідчого у тій чи іншій типовій ситуації, що виникає. Це так звані рекомендації прямої дії, спрямовані слідчому [7, с. 125–126]. Але це не в якому разі не означає, що криміналістичний алгоритм і програма розслідування є тотожними поняттями. Програма розслідування є поняттям ширшим, аніж криміналістичний алгоритм. Як аргумент наведемо позиції провідних науковців. Зокрема, В. А. Журавель зазначає, що головним значенням поняття «алгоритм» є слово «правило», а поняття «програма» – слово «план». Беручи до уваги, що будь-який план складається з використанням деяких правил, що містять цілком визначену сукупність наукових рекомендацій криміналістики, логічно передбачити, що програма розслідування має розглядатися не інакше як підібраний слідчим або рекомендований наукою «набір» криміналістичних алгоритмів і необхідної, типової, криміналістично значущої інформації, призначеної для розкриття і розслідування конкретної події кримінального правопорушення [8, с. 364–365]. На думку О. С. Шаталова, програма – це рекомендована наукою певна сукупність криміналістичних алгоритмів та іншої потрібної інформації, призначених для ефективного управління слідчою ситуацією під час розслідування окремих груп, видів і підвидів [9, с. 37]. Зі свого боку В. В. Тіщенко наголошує на тому, що криміналістична алгоритмізація полягає у розробці криміналістичного алгоритму, спрямованого на вирішення якогось конкретного завдання розслідування, а програмування розслідування – у систематизації алгоритмів і потрібної криміналістичної інформації щодо етапу розслідування і типових слідчих ситуацій, що дозволяє слідчому вибрати правильний алгоритм дій (систему алгоритмів із пропонуваннях у програмі) для ефективного управління слідчою ситуацією, прийняття правильного процесуального і тактичного рішення, а також вирішення відповідного тактичного завдання [10, с. 114].

Вивчення та аналіз юридичної літератури з проблематики розслідування корупційних кримінальних правопорушень та судово-слідчої практики з окресленої категорії проваджень надають можливість виокремити наступні типові ситуації початкового етапу розслідування корупційних кримінальних правопорушень та запропонувати алгоритм дій по їх вирішенню.

Першою типовою ситуацією є: надійшла заява від громадянина про намір вчинити або вчинення корупційного кримінального правопорушення конкретною службовою особою.

В цій ситуації алгоритм дій слідчого (детектива) є наступним:

1. Допит заявника. Під час проведення допиту заявника необхідно з'ясувати наступне: звідки йому стало відомо про корупційні діяння або підготовку до них; за яких обставин була здійснена домовленість щодо прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди; коли і де відбулась передача предмета неправомірної вигоди і хто був присутній при цьому; що стало предметом неправомірної вигоди; хто ініціював такі корупційні дії; який характер дій, які має здійснити службова особа; що спонукало заявника до повідомлення про корупційне кримінальне правопорушення тощо.

2. Допит свідків та очевидців. Основним завданням допиту очевидців події кримінального правопорушення, є одержання деталізованих показань щодо обставин події.

Особливу увагу необхідно приділити відомостям щодо того, якою була поведінка учасників події до, в момент та відразу після виявлення предмета неправомірної вигоди, та чи була виключена можливість його «підкидання». До окремої категорії свідків на наш погляд варто віднести безпосередніх керівників службової особи – одержувача неправомірної вигоди, принаймні найближчого (прямого) начальника. Предметом допиту цих осіб є: уточнення кола обов'язків службової особи, його статусу на момент вчинення кримінального правопорушення, з'ясування його професійних й особистих якостей, можливих мотивів кримінального правопорушення та наслідків вчиненого. Також, невідкладний допит зазначених керівників може бути ефективним превентивним заходом щодо попередження протидії розслідуванню. Наприклад, непоодинокими є випадки, коли підозрювані, намагаючись уникнути відповідальності, посилаються на вказівки керівництва, неможливість вирішити питання в інтересах надавача неправомірної вигоди без «допомоги» керівника, намагаються звільнитися заднім числом, піти у відпустку, на лікарняний і т. п. Сам факт допиту керівника дає можливість упередити такі спроби.

3. Аудіо- та відео контроль особи, полягає у спостереженні за діями та розмовами осіб у житлі або їхньому іншому володінні або ж в інших приміщеннях, транспортних засобах та інших місцях. Ця негласна слідча (розшукова) дія забезпечує не лише негласне спостереження за діями окремих осіб, але й відеозапис та аудіо фіксацію інформації, що вказує на ознаки вчинення протиправних дій. Зокрема, може збиратися інформація щодо місця знаходження схованки, де зберігається предмет неправомірної вигоди, номерів банківських рахунків, в тому числі й закордонних, на які перераховуються кошти у вигляді неправомірної вигоди, способу життя службової особи та членів його сім'ї, рівень матеріальних витрат і їх відповідність легальному доходу службовця.

4. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи полягає в таємному проникненні із застосуванням технічних засобів до службового кабінету одержувача, його житла, іншого володіння. Публічно недоступними місцями де можуть перебувати особи (одержувач та надавач неправомірної вигоди) є номери готелів, каюти кораблів, купе поїздів тощо. Проникнення до вказаних місць здійснюється з метою виявлення і фіксації предмета неправомірної вигоди, записних книжок із зазначенням дат і сум, кола осіб, з якими контактує особа – одержувач, зняття інформації з робочого комп'ютера, встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи, переписування номерів грошових купюр та їх копіювання, встановлення хімічних пасток або інших засобів, які сприяють слідоутворенню. Виявлені в ході проведення цієї негласної дії предмети, документи, не вилучаються, а лише фіксуються шляхом фото чи відео зйомки, виготовлення з них відтисків, відбитків, зліпків тощо.

5. Обстеження приміщень, місцевості для організації тактичної операції «затримання на гарячому».

6. Затримання осіб на гарячому з отриманим предметом неправомірної вигоди.

7. Обшук. В основному об'єктами обшуку за досліджуваним видом кримінальних проваджень виступають: а) місце одержання неправомірної вигоди (службовий кабінет, житловий будинок, квартира, гараж та інше володіння особи, транспортний засіб, і т. п.); б) безпосередньо самі підозрювані (особистий обшук); в) приміщення (службові кабінети, житлові приміщення, дачі, гаражі учасників кримінального правопорушення, їхніх родичів і друзів); г) транспортні засоби. Об'єктами пошуку є: предмети неправомірної вигоди, їх упаковка або її фрагменти, документи до них (паспорта, технічні характеристики, інструкції); чорнові записи, записні книжки; документи, які свідчать про образ життя (договори куплі-продажі, свідоцтва

на право власності на нерухомість, на право наслідування, технічні паспорти на транспортні засоби); фотографії, аудіо та відеозаписи, документи, що засвідчують зв'язки та взаємовідносини з іншими особами, які можуть бути причетними до вчинення злочину, а також які засвідчують наявність певних предметів у особи (ювелірні прикраси, техніки, транспортних засобів та ін.).

8. Оголошення підозри особі.

9. Допит підозрюваного. До предмета допиту підозрюваного входить досить широке коло обставин, які поділяють на такі групи: 1) щодо взаємних відносин із надавачом неправомірної вигоди (у т. ч. посередником); 2) відносно обставин зговору про надання неправомірної вигоди; 3) щодо обставин і обстановки одержання неправомірної вигоди; 4) відносно службової діяльності, виконаної за неправомірну вигоду, та її результату; 5) про додаткові джерела інформації про кримінальне правопорушення.

Другою слідчою ситуацією є: інформація про вчинення корупційного кримінального правопорушення, одержана з матеріалів перевірок або ревізій на окремих підприємствах, в організаціях.

В цій ситуації алгоритм дій слідчого (детектива) є наступним:

1. Огляд актів перевірок. При вивченні актів перевірок необхідно з'ясувати та проаналізувати такі питання: 1) чи використовувалися всі необхідні прийоми і методи виявлення кримінального правопорушення; 2) чи досліджувалися всі документи, які можуть відображати корупційну діяльність або послуги за одержання предмета неправомірної вигоди; 3) чи відповідають висновки нормативним вимогам. За необхідності слідчий може відібрати пояснення осіб, що проводили перевірки, проконсультуватися з приводу виникнення певних сумнівів у фахівців конкретної галузі знань. Якщо інформація про одержання неправомірної вигоди отримана в результаті відомчих або позавідомчих перевірок, то слід проаналізувати якість їх проведення та обґрунтованість висновків.

2. Тимчасовий доступ до документів та їх огляд. При розслідуванні кримінальних корупційних правопорушень тимчасовий доступ та огляд здійснюється щодо наступних документів: документи, що характеризують організацію, установу, державний орган їх діяльність та посаду службової особи; документи, які визначають компетенцію службової особи; документи, які регламентують порядок документообігу та прийняття рішень; документи, пов'язані зі вчиненням дії службової особи в інтересах особи, яка надавала неправомірну вигоду (накази, розпорядження, угоди); документи, які пов'язані зі вчиненням аналогічних дій але без неправомірної вигоди; особисті документи, які характеризують особу, її зв'язки, образ життя, стан здоров'я. При огляді документів необхідно встановити: дотримання порядку їх отримання, які документи отримані, які відхилені; факти порушення черговості прийняття документів; правила оформлення документів, звертається увага на реквізити документів та дотримання необхідної форми; наявність відміток на документах, підписи, резолюції, який особі вони належать; відповідність записів в документі діям службової особи.

3. Проведення тактичної операції «Викриття учасників корупційного кримінального правопорушення». Ця операція складається з комплексу слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а саме: аудіо-, відео-контроль особи; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відео-контроль місця; огляд мобільних телефонів та комп'ютерної техніки; допит свідків (колег по роботі одержувача неправомірної вигоди, працівників установи, де її було передано, безпосередні керівники та підлеглі службової особи – одержувача неправомірної вигоди, родичі, друзі, знайомі одержувача

неправомірної вигоди та її надавача); обшук у службовому кабінеті, за місцем проживання особи, обшук транспортного засобу.

4. Затримання особи.
5. Оголошення підозри особі.
6. Допит підозрюваного.

Третьою слідчою ситуацією є: інформація про вчинення корупційного кримінального правопорушення, одержана з матеріалів ОРД. У такій слідчій ситуації особа, що пропонує неправомірну вигоду та службова особа, яка її приймає або одержує, як правило, зацікавлені у приховуванні злочину, а тому вони діють у змові.

У цій слідчій ситуації належить підготуватися до проведення таких тактичних операцій, як «Затримання на гарячому» та «Викриття учасників корупційного кримінального правопорушення». Далі діяти відповідно до описаної нами другої слідчої ситуації.

Висновок. Запропоновані алгоритми дій слідчого (детектива) в окреслених ситуаціях можна вважати методико-криміналістичними засобами забезпечення розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Більш того, вважаємо, що такі засоби спрямовані на удосконалення криміналістичного забезпечення розслідування корупційних кримінальних правопорушень та відповідають сучасним потребам судово-слідчої практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавель В. А., Павлюк Н. В., Резнікова О. І. Поняття та засоби криміналістичного забезпечення розслідування корупційних злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип 32. С. 13–30.
2. Капустіна М. В. Забезпечення криміналістичне. Велика українська юридична енциклопедія. Харків : Право, 2018. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. С. 284–287.
3. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 20.09.2021).
4. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.
5. Капустіна М. В. Методико-криміналістичні засоби забезпечення протидії злочинам. *Право і суспільство*. 2021. Вип. № 6. С. 186–192.
6. Журавель В. А. Алгоритм в криміналістиці. Велика українська юридична енциклопедія. Харків : Право, 2018. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. С. 20–22.
7. Журавель А. В. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
8. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.
9. Шаталов А. С. Понятие криминалистической алгоритмизации и программирования расследования преступлений. *Государство и право*. 2000. № 8. С. 28–39.
10. Тіщенко В. В. Теоретичні та практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.